

НЕЩАСНІ ВИПАДКИ, ПРОФЕСІЙНІ ЗАХВОРЮВАННЯ ТА АВАРІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ, УСТАНОВАХ, ОРГАНІЗАЦІЯХ: ПОНЯТТЯ ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ РОЗСЛІДУВАННЯ

LABOR ACCIDENTS, PROFESSIONAL DISEASES AND EMERGENCIES IN ENTERPRISES, INSTITUTIONS, ORGANIZATIONS: DEFINITION DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT BY INVESTIGATION PROCEDURE

Панькевич В.М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права

*Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

У статті досліджуються юридичні аспекти поняття нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на підприємствах, установах, організаціях у сфері забезпечення охорони праці. Автором здійснюється аналіз існуючого порядку розслідування нещасних випадків, професійних захворювань і аварій у трудовій сфері, пропонуються правові заходи з його вдосконалення.

Ключові слова: нещасний випадок, професійне захворювання, аварія, розслідування, безпека праці.

В статье исследуются юридические аспекты понятия несчастных случаев, профессиональных заболеваний и аварий на предприятиях, учреждениях, организациях. Автором проводится анализ существующего порядка расследования несчастных случаев, профессиональных заболеваний и аварий в трудовой сфере, предлагаются правовые меры по его усовершенствованию.

Ключові слова: несчастный случай, профессиональное заболевание, авария, расследование, безопасность труда.

The legal aspects of the definition of labor accidents, professional diseases and emergencies in enterprises, institutions, organizations are researched in this article. The analysis of the existing order of investigation of carry out by author and the legal measures are proposed to improve it.

Key words: labor accidents, professional diseases and emergencies, investigation, safety of work.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Державна політика в галузі охорони праці визначається відповідно до Конституції України Верховною Радою України і спрямована на створення належних, безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням. Безпека праці є основною гарантією стабільності та якості будь-якого виробництва. Відсутність нещасних випадків позначається на професійній активності працюючих, на моральному кліматі в колективі, а отже і на ефективності та продуктивності праці, скорочує витрати на пільги та компенсації за роботу в шкідливих та небезпечних для здоров'я умовах. Але на будь-якому виробництві існує небезпека травматизму, що представляє собою одну із соціальних проблем людського суспільства. Саме на вирішення цієї проблеми спрямована вся нормативно-правова база України про охорону праці, яка повинна постійно доповнюватися і вдосконалюватися. Вдосконалення системи законодавства про охорону праці ґрунтується на всебічному вивченні та аналізі умов та причин виникнення нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві, тому розслідування, облік і аналіз причин та факторів, що призвели до нещасних випадків, професійних захворювань і аварій мають важливе значення для подальшого розвитку системи охорони праці.

Згідно зі статистичними даними Держпраці щодо виробничого травматизму протягом 2017 року в Україні в цей період було зафіксовано 4313 випадків отримання виробничих травм та ушкоджень, у тому числі 366 зі смертельними наслідками. На першому місці, як не дивно, – соціально-культурна сфера та торгівля – 951 випадок, у тому числі 46 зі смертельними наслідками; на другому місці – вугільна промисловість – 780 випадків, у т. ч. 23

зі смертельними наслідками; далі розташований агропромисловий комплекс – 537 випадків, у т. ч., 75 зі смертельними наслідками. У розрізі областей у «лідерах» негативного рейтингу – Дніпропетровська область: 704 випадки, у т. ч. 39 зі смертельними наслідками, Донецька область – 608 випадків, у т. ч. 31 зі смертельними наслідками, Київська область – 335 випадків, із них – 41 зі смертельними наслідками [2]. Наведені цифри свідчать про високу актуальність досліджуваної тематики та необхідність ґрунтовних наукових розвідок щодо вдосконалення ефективності правового механізму профілактики та порядку розслідування нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на підприємствах, установах та організаціях.

Стан опрацювання. Даній проблемі присвячували свої праці такі вчені та науковці, як: І. Новак, О. Моїсеєнко, В. Литвинов, О. Цибульська, С. Павлющенко, А. Саричева, С. Колесник, В. Сухомлин, А. Добрун, А. Нагорна, М. Соколова, О. Смик, О. Фролов та інші. Разом із тим питанням порядку розслідування нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на підприємствах, установах, організаціях приділена недостатня увага.

Метою статті є дослідження юридичних аспектів поняття нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на підприємствах, установах, організаціях у сфері забезпечення охорони праці; здійснення аналізу існуючого порядку розслідування нещасних випадків, професійних захворювань і аварій в трудовій сфері та внесення пропозицій щодо правових заходів із його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. З метою з'ясування поняття нещасного випадку, професійного захворювання та аварії на виробництві звернемося до енциклопедичної літератури та нормативно-правових джерел. В юридичній енциклопедії під редакцією академіка Ю.С. Шемшученка нещасний випадок на виробництві визначається як раптове ушкодження здоров'я, спричинене падінням, пораненням, ураженням струмом та інше, пов'язане з виконанням трудових обов'язків. При цьому під нещасним випадком не виробничого характеру розуміють не пов'язані з виконанням трудових обов'язків травми, в тому числі внаслідок

заподіяння тілесних ушкоджень іншою особою, отруєння, самогубства, опіки, обмороження, утоплення, ураження електричним струмом, блискавкою, травми, отримані внаслідок стихійного лиха, контакту з тваринами тощо, що призвели до ушкодження здоров'я потерпілого [3, с. 157].

Дещо згодом у великому енциклопедичному юридичному словнику за редакцією того ж вченого знаходимо визначення нещасного випадку на виробництві: «Раптове погіршення стану здоров'я чи смерть працівника або особи, яка забезпечує себе роботою самостійно, спричинені пораненням, падінням, ураженням електричним струмом, аварією, пожежею, стихійним лихом та іншим небезпечним виробничим фактором чи середовищем, що сталося під час виконання чи у зв'язку з виконанням ними трудових обов'язків або дій в інтересах підприємства» [4, с. 530].

Інші вчені визначають нещасний випадок на виробництві як обмежену в часі подію або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися в процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть» [5, с. 341].

Із наведених наукових визначень нещасного випадку, на мою думку, найбільш вдалими та сучасними є визначення, що містяться у великому енциклопедичному юридичному словнику за редакцією академіка Ю.С. Шемшученка. Разом із тим визначення нещасного випадку містяться і в чинному законодавстві. Так, у ст.1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» нещасний випадок визначається як обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися в процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть [6].

Найбільш повне та ґрунтовне визначення поняття нещасного випадку на виробництві також містяться в такому нормативно-правовому акті, як Порядок проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві (далі – Порядок), де під нещасним випадком необхідно розуміти обмежену в часі подію або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися в процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких зафіксовано шкоду здоров'ю, зокрема від одержання поранення, травми, в тому числі внаслідок тілесних ушкоджень, гострого професійного захворювання і гострого професійного та інших отруєнь, одержання сонячного або теплового удару, опіку, обмороження, а також у разі утоплення, ураження електричним струмом, блискавкою та іонізуючим випромінюванням, одержання інших ушкоджень внаслідок аварії, пожежі, стихійного лиха (землетрусу, зсуву, повені, урагану тощо), контакту з представниками тваринного і рослинного світу, які призвели до втрати працівником працездатності на один робочий день чи більше або до необхідності переведення його на іншу (легшу) роботу не менш як на один робочий день, зникнення, а також настання смерті працівника під час виконання ним трудових (посадових) обов'язків. При цьому до гострого професійного отруєння належить захворювання, що виникло після однократного впливу на працівника шкідливої речовини (речовин). До гострого професійного захворювання належить захворювання, що виникло після однократного (протягом не більш як однієї робочої зміни) впливу шкідливих факторів фізичного, біологічного та хімічного характеру [7].

Під тілесними ушкодженнями потрібно розуміти порушення анатомічної цілості тканин, органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів – фізичних, хімічних, біологічних, психічних, ступінь яких визначається судово-медичною експертизою відповідно до Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень [8].

Професійним захворюванням відповідно до Порядку визнається таке, що виникло внаслідок провадження професійної діяльності працівника та зумовлюється виключно або переважно впливом шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, пов'язаних із роботою. До хронічного професійного захворювання належить також захворювання, що виникло після багатократного та/або тривалого впливу шкідливих виробничих факторів. Хронічне професійне захворювання не завжди супроводжується втратою працездатності. Випадки професійних інфекційних захворювань та хронічних професійних інтоксикацій розслідуються як хронічні професійні захворювання.

Відповідно до чинного законодавства віднесення захворювання до професійного здійснюється відповідно до процедури встановлення зв'язку захворювання з умовами праці згідно з Порядком проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві, Переліком професійних захворювань та Переліком установ і закладів, які мають право встановлювати остаточний діагноз професійних захворювань [9; 10].

Під аварією на виробництві відповідно до Порядку розуміють небезпечну подію техногенного характеру, що створює на об'єкті, території або акваторії загрозу для життя і здоров'я людей і призводить до руйнування будівель, споруд, інженерних комунікацій, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає шкоди навколишньому природному середовищу.

Важливим аспектом для розуміння поняття нещасного випадку є проведення обґрунтованої їх класифікації. Зокрема, за наслідками, що настали, нещасні випадки можливо поділити на легкі, тяжкі та смертельні. За цим же критерієм нещасні випадки можна поділити на:

- 1) мікротравми – невеликі пошкодження органів (пудряпини, запорошення очей, порізи та інше), при яких робочий не звільняється від роботи, але вони свідчать про незадовільні умови праці;
- 2) легкі нещасні випадки (травми) – приводять до тимчасової втрати працездатності, відновлюваної без особливих змін в організмі; також ті, що призвели до необхідності переведення працівника на легшу роботу або спричинили нетривалу втрату працездатності (не менше як на один робочий день);
- 3) важкі нещасні випадки (травми) – приводять до тривалої втрати працездатності, тимчасової або постійної інвалідності; характер і ступінь тяжкості травми, отриманої працівником, встановлюється медичним заключенням спеціалізованого медичного закладу;
- 4) смертельні нещасні випадки (травми).

За кількістю потерпілих нещасні випадки можливо поділити на поодинокі та групові (одночасно постраждали двоє і більше працівників). Стосовно зв'язку з виробництвом нещасні випадки можна в загальному поділити на випадки виробничого та невиробничого характеру. Професійні захворювання класифікують за видами відповідно до Переліку професійних захворювань, а аварії – відповідно до характеру, локації та наслідків, які ними спричинені.

З метою напрацювання пропозицій із вдосконалення чинного законодавства розглянемо основні проблемні аспекти в цій сфері. Так, враховуючи різні періоди прийняття таких законодавчих актів, як Кодекс законів про працю України та Закон України «Про охорону праці», зазначені нормативно-правові акти мають певні редакційні відмінності, які слід привести у відповідність один одному. Статті Кодексу законів про працю України щодо охорони праці мають бути піддані структурно-логічному редагуванню. Варто передбачити податкові пільги та розстрочки суб'єктам господарювання, де власник або уповноважений ним орган впроваджують сучасні засоби техніки безпеки,

які запобігають виробничому травматизмові і забезпечують санітарно-гігієнічні умови, що запобігають виникненню професійних захворювань працівників; вживає заходів щодо полегшення і оздоровлення умов праці працівників шляхом впровадження прогресивних технологій, досягнень науки і техніки, засобів механізації та автоматизації виробництва, вимог ергономіки, позитивного досвіду з охорони праці, зниження та усунення запиленості та загазованості повітря у виробничих приміщеннях, зниження інтенсивності шуму, вібрації, випромінювань тощо.

Для забезпечення оперативного реагування в державному органі з питань праці має бути організована цілодобова служба реагування на повідомлення, в тому числі анонімного характеру з приводу випадків, коли власник або уповноважений ним орган вимагає від працівника виконання роботи, поєднаної з явною небезпекою для життя, а також в умовах, що не відповідають законодавству про охорону праці. Крім цього, має бути правовий механізм захисту від звільнення працівника, який відмовився від дорученої роботи, якщо створилася виробнича ситуація, небезпечна для його життя чи здоров'я або людей, які його оточують, і навколишнього середовища.

Беручи до уваги значну кількість нормативно-правових актів у сфері охорони праці, варто кодифікувати їх в Основах законодавства про охорону праці, куди б, окрім вищезазначених, ввійшли норми таких нормативно-правових актів: Закону України «Про об'єкти підвищеної безпеки», Закону України «Про поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення», Закону України «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 155 1981 року про безпеку й гігієну праці та виробниче середовище». Також потребують консолідації постанови Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 № 1025 «Про затвердження Технічного регламенту простих посудин високого тиску», від 22.07.2016 № 604 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва вибухових матеріалів промислового призначення», від 24.06.2016 № 461 «Про затвердження списків виробництв, робіт, професій, посад і показників, зайнятість в яких дає право на пенсію за віком на пільгових умовах», від 23.12.2015 № 1137 «Про затвердження переліку вибухових матеріалів промислового призначення, виробництво яких підлягає ліцензуванню», від 11.02.2015 № 100 «Про утворення територіальних органів Державної служби з питань праці та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України», від 11.02.2015 № 96 «Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці», від 28 серпня 2013 р. № 752 «Про затвердження методик розроблення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю),

а також уніфікованих форм актів, що складаються за результатами проведення планових (позапланових) заходів державного нагляду (контролю)», від 30 листопада 2011 р. № 1232 «Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві», від 26 листопада 2003 р. № 1845 «Про затвердження Порядку здійснення державного нагляду у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», від 22 березня 2001 р. № 270 «Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків не виробничого характеру», від 17 листопада 1997 р. № 1290 «Про затвердження Списків виробництв, робіт, цехів, професій і посад, зайнятість працівників в яких дає право на щорічні додаткові відпустки за роботу із шкідливими і важкими умовами праці та за особливий характер праці», від 01 серпня 1992 р. № 442 «Про затвердження Порядку проведення атестації робочих місць за умовами праці», а також наказ Міністерства соціальної політики від 23.06.2017 № 1050 «Про затвердження Мінімальних вимог щодо безпеки і захисту здоров'я працівників на тимчасових або мобільних будівельних майданчиках» та наказ Державної служби України з питань праці від 21.02.2017 № 25 «Про розроблення нормативно-правового акта з охорони праці».

З метою підвищення ефективності та вдосконалення роботи державного органу у сфері охорони праці в постанові Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1232 «Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві» як підставу для проведення розслідування, окрім повідомлення роботодавця, слід передбачити заяви чи повідомлення громадян, що є очевидцями події чи потерпілими.

Висновки. Підводячи підсумок, слід відзначити, що поняття нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на підприємствах, установах, організаціях закріплені на законодавчому рівні. За наслідками аналізу чинного законодавства можливо вибудувати чітку класифікацію нещасних випадків, професійних захворювань та аварій, обравши в якості критерії різні чинники. Також, незважаючи на те, що в Україні створено та ефективно функціонує правове поле у сфері розслідування нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на підприємствах, установах, організаціях, враховуючи швидкоплинність науково-технічного прогресу, розвитку економічних та суспільних відносин, що набувають нових форм, відповідними державними органами має проводитися систематичний аналіз застосування законодавства, що встановлює відповідальність у сфері охорони праці, в тому числі судової практики з метою його подальшої кодифікації та внесення пропозицій із удосконалення порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Статистичні дані Держпраці щодо виробничого травматизму протягом 2017 року. URL: <http://dsp.gov.ua/statystichni-dani-vyrobnychoho-travma-2/>.
3. Юридична енциклопедія в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», т. 4, 2002. 720 с.
4. Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 992 с.
5. Сучасна правова енциклопедія / О.В.Зайчук, О.Л. Копиленко, В.С. Ковальський [та ін.]; за заг. ред. О.В. Зайчука; Ін-т законодавства Верховної Ради України. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2013. 408 с.
6. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>.
7. Про деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві: постанова Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1232. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1232-2011-%D0%BF>.
8. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. №6, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 26 липня 1995 р. за № 255/791. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>.
9. Перелік професійних захворювань: постанова Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2000 р. № 1662. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1662-2000-%D0%BF>.
10. Перелік установ і закладів, які мають право встановлювати остаточний діагноз професійних захворювань: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 25 березня 2003 р. № 133, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 10 квітня 2003р. за № 283/7604. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0283-03>.